

UKRAJINSKE PARALELE STVARALAŠTVA ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA

1. Uvod

Povijesni razvoj ukrajinske književnosti u određenim razdobljima sadrži niz pojava, zakonitosti koje imaju analogije u hrvatskoj književnosti, što zahtijeva dosljednu primjenu poredbenoga pristupa u kontaktno-genetskim i tipološkim istraživanjima. Bez obzira na geografsku udaljenost, različitosti u nekim osobitostima razvoja na određenim etapama, dvije su književnosti bile u svojevrsnoj povezanosti koja se da promatrati na kontaktnoj ili tipološkoj razini. Kontinuiranost tog procesa predstavlja svojevrsnu zakonitost koja se izražava u nizu eksplikacija, različitih glede dinamičnosti, preglednosti i drugih elemenata, koji čas više, čas manje potvrđuju srodnosti, istraživanje kojih ostaje zadatkom slavistike (Paščenko 2010, 249–260). Osamnaesto stoljeće predstavlja poseban interes nizom sličnosti izražavanih na različitim razinama. Književnopovijesni okvir ocrtava sličnost već u tadašnjem društveno-političkom položaju Ukrajine i Hrvatske, ponajprije u suodnosu između težnji prema neovisnosti, pokušaja ojačavanja vlastitoga statusa povezivanjem s jakim državnim formacijama, kršenjima dogovorenosti potonjih, uz otpor prema represivnom imperijskom diskursu.

2. Ukrajinsko 18. stoljeće

Ukrajina 18. stoljeća bila je u stanju postupnoga gašenja prethodnih formi neovisnosti što je bila posljedica širenja velikoruskog i austro-ugarskog imperijskoga prostora. Podijeljena između Moskovskog carstva i Poljske, Ukrajina se još uvijek suočavala s poljskim vladanjem koje je slabjelo, ali i dalje izražavalo represivnost kroz 18. stoljeće u kojem je Poljska doživljavala podjele između monarhija. Apsolutističko vladanje Habsburga u Hrvatskoj i otpor pritiscima ima analogije u Ukrajini, gdje je ruski apsolutizam, suprotan ukrajinskoj formi izbornoga get'mana, zbog čega se zemlja imenovala

Get'manščyna, obilježavao dominantu političkoga života: nezaustavljivo usmjerenje prema podređivanju Ukrajine i neprekidan otpor ruskome centralizmu s idejom očuvanja autonomije. Političko stanje u Ukrajini tijekom 18. stoljeća obilježeno je sudarom s velikodržavnim ambicijama Moskovije, koja je od 1721. službeno imenovana kao Rossija. Teritorijalno Ukrajina je bila podijeljena prema obali Dnjepra - na desnu i lijevu obalu. Na smjenu poljskim pretenzijama koje su se proširivale na Ukrajinu desne obale od Dnjepra (Pravoberežna Ukrajina) dolazile su velikoruske. Ukrajina od lijeve obale (Livoberežna) imenovala se Get'manščyna koja se održavala na temelju kozačkih pukova na čelu s get'manom. Istočni dio Ukrajine i tamošnjega kozaštva bio je sve više podređivan ruskom carizmu. Središnji - Zaporoz'ka Sič - čuvao je neovisnost prebivajući u različitim odnosima s Get'manščynom, Poljskom i Moskovijom, koji su pokušavali privući na svoju stranu ili kontrolirati Zaporozko Kozaštvo. Razjedinjena Ukrajina bila je meta vanjskih neprijatelja - Turske, Poljske i Moskovije - u težnji koloniziranja plodne zemlje s ratobornim ali neujedinjenim kozaštvom, stanovništvom pod različitim vladama. U trokutu vanjskih pretenzija kozaštvo, get'mani, bili su suočeni s potrebom traženja saveznika; u različitoj su mjeri podupirali ideal nužnosti jedinstva s istovjerskom, govorno bliskom Moskovijom. Međutim politika je potonje vodila uvjerenju u nemogućnost postizanja ravnopravnih odnosa, što se očitovalo u sudbini Ivana Mazepe. Izabran 1687. get'manom Lijevoobalne Ukrajine, on je ispočetka vjerovao da će moći postići autonomiju u savezništvu s Moskvom, ali postupno se uvjeravao u nezaustavljivu težnju cara da podredi njegovu zemlju. Doba Mazepe poznato je kao mazepinski barok, izražavan u svestranom uzdizanju kulture, jačanju vojne moći, neovisnosti crkve, europeizmu naobrazbe uz očuvanje nacionalne osebujnosti - sve zajedno s težnjom vraćanja samostalnosti. Cilj je bio ujediniti Ukrajinu desne i lijeve obale, što se sudaralo s poljskim pretenzijama, ali i širenjem Moskovije na sve strane. Svjestan besperspektivnosti savezništva s moskovskim carem, Mazepa je započeo tajne veze sa švedskim kraljem koji je ratovao s Moskovijom. Nadajući se dobiti potporu kozaštva, kralj je krenuo na Moskoviju preko Ukrajine. To je ugrožavalo intervenciju cara na Ukrajinu i pretvaranjem nje u poligon rata, to se i potvrdilo. Get'man je odlučio iskoristiti savezništvo sa švedskim kraljem kao mogućnost oslobođenja od moskovskoga tutorstva. Car Petar Prvi proglasio je Mazepu izdajnikom, crkva ga je predala anatemu, a širom tog dijela Ukrajine vodila se propaganda o Mazepi kao izdajici pravoslavlja na korist katoličke Poljske i unijata-izdajica. Vojska Moskovije srušila je prijestolnicu Mazepe, mjesto Baturyn, učinivši nevideni pokolj stanovništva: u spaljenom je gradu imitirano kažnjavanje nepokornoga

get'mana simboličnim sječenjem glave. Sve je imalo propagandnu namjeru zastrašivanja Ukrajinaca u njihovoj težnji prema neovisnosti. Usprkos pokušajima cara da privuče na svoju stranu zaporoško kozaštvo, ono je podržalo Mazepu i pripojilo se ukrajinsko-švedskom savezu. Moskovska vojska usmjerila se prema teritoriju Zaporoske Sič, paleći sve na svome putu, čemu je cilj bio pokoravanje Ukrajinaca. Kulminacijom ukrajinsko-moskovskoga sudara postala je Poltavaska bitka 1709. u kojoj je Švedska doživjela poraz, Ukrajina je bila slomljena, Moskovsko carstvo postalo je najjačim u Europi. Poslije poraza širom Ukrajine pod moskovskom vladavinom počeo je teror nad stanovništvom, sistematsko kršenje autonomije get'mana, dok je zemlja imenovana Malorosijski kraj, odnosno dio Velikorosije, uz ruiranje gospodarstva, kulture, nacionalne osebnosti (Micik, Bažan i Vlasov 2005, 158-163). Mazepa umire u izbjeglištvu - podturskoj Valahiji, njegov državni tajnik Pylyp Orlyk postaje get'man u egzilu, stvara 1710. projekt ustava Ukrajine *Pacta et constitutiones*, formira antimoskovsku koaliciju, organizira vojni pohod na Ukrajinu u kojem su njegovi saveznici iz krimsko-tatarske horde iznevjerili savezništvo te su napali Ukrajinu. Car Petar Prvi u novoj ofanzivi prošao je s vojskom kroz Ukrajinu, napao je Valahiju (Moldovu), obećao je Turcima predati teritorije Ukrajine dok je desnoobalna Ukrajina opet pripala Poljskoj. Get'man Orlyk pokušava stvoriti antimoskovsku koaliciju u europskim zemljama. Car proglašava Ukrajinu vlasništvom Velikorosije, a formirani ured Maloruska kolegija morao je upravljati koloniziranom Malorusijom. Get'mani nastavljaju braniti autonomiju sve više ograničavanu Peterburgom kao novom prijestolnicom proglašenog Rosijskog imperija. Carevi koji su se mijenjali u Peterburgu nisu mijenjali kolonizatorski stav prema Ukrajini ograničavanjem slobode, slabljenjem gospodarstva, pretvaranjem zemlje u polje brojnih bitaka iz kozačko-poljsko-rusko-turskih ratova koji su pustošili zemlju. Samo je kratko razdoblje od sredine 18. stoljeća donijelo olakšanje u vrijeme get'mana Kyryla Rozumovs'kog kada je Get'manščyna doživljavala „zlatnu jesen“ autonomije (Subtel'nij 1991, 156). Novo represivno razdoblje započeto je ustoličivanjem 1763. Katarine II, koja je ukinula autonomiju, odstranila Rozumovs'kog, iskoristila ratovanja kozaštva protiv Turaka i vojnim udarom 1775. uništila središte kozačke neovisnosti Zaporoz'ku Sič, a 1781. ukinuta je *Get'manščyna* kao forma autonomije. Posebnom politikom kozaštvo je neutralizirano kao vojna snaga zabranjivanjem tradicionalnih vojnih formacija, dok je 1783. seljaštvo proglašeno vlasništvom zemljoposjednika čime je uveden ruski tip porobljavanja čovjeka, nepoznat ranije pučanstvu Ukrajine, osim kao posljedica tatarske (odvođenje u ropstvo), zatim ruske intervencije.

Ako je lijevoobalna *Get'manščyna*, dakle podruska Ukrajina, gubila autonomiju, desnoobalni prostor koji je bio pod Poljskom još je čuvao etničku cjelovitost, ali je bio politički obespravljen zbog poloniziranja vlastele, gospodarski ugnjetavan u seljačkim slojevima, pravno bespomoćnim. Tradicionalna konfrontiranja između poljskoga katoličanstva i ukrajinskog pravoslavlja, gdje su unijati bili također tretirani kao shizmatici, preraslo je u vojnu konfrontaciju poznatu kao Gajdamačyna. Ime gajdamak odnosilo se na slobodarskog čovjeka koji nije prihvaćao porobljavanje, gajdamaky su postali izražajem antipoljskoga pokreta koji se 1768. izrazio u sveopćem ustanku poznatom kao Kolijivščyna, od riječi kolac kojim su bili naoružani pobunjeni seljaci, podržavani gajdamacima i ostacima kozaštva s lijevoobalske Ukrajine. Pribojavajući se širenja ustanka na podkontrolnu Rusiju Ukrajinu, carica Katarina II. naredila je poduprijeti poljsku vojsku. Ruski general prevarom je uhapsio kozačke poglavare pozvavši ih na banket (krvavi banket kod Ševčenka). Kozačko poglavarstvo vjerovalo je Moskovima kao ljudima iste vjere, međutim istovjerni general predao ih je poljskim snagama koje su krvavo kaznile kozake, a ostali su bili protjerani u Sibir. To je bio zadnji veliki ustanak ukrajinskog naroda protiv vanjskih ugnjetavača.

Ruske vojne snage koristile su Ukrajinu za pomicanje prema Crnome moru što se izrazilo u novom rusko-turskome ratu 1768–1774, koji je pustošio zemlju, uvlačio narod u bitke. Ruska vojska nije potiho okupirala Ukrajinu koja je 1781. pretvorena u Malorusku guberniju s ustrojstvom sličnim ruskim provincijama. Seljaštvo je još više porobljeno, povezivano je s vlasnikom (rus. *krepostnoj*), 1783. likvidirana je kozačka vojska koja je postala dio ruske vojske, vojno poglavarstvo potplaćeno je pruženim privilegijama, rusificirano s uvjetom da bude istovjetno ruskome plemstvu. Ostaci kozaštva iz južne Ukrajine poslije ukidanja središta na Dnjepru povukli su se na podturske regije uz Kubanj, Dnjestar, Dunav, ali poslije novoga rusko-turskog rata 1787–1791, Rusija je potisnula Tursku koja je priznala rusko pripojenje Krima, ukrajinsko kozaštvo selilo se dalje, tražeći prostore na zemljama pod Austrijom, stvorivši Banatsku Sič gdje je postupno nestajalo. Druga polovica 18. stoljeća obilježena je konačnim gubitkom državnosti – get'manstva, kozačkoga ustroja, uvođenjem velikoruske administracije s likvidiranjem kozačkoga staleža, porobljavanjem seljaštva. Veći dio Ukrajine, dakle podruske, kolonizirana je Ruska monarhija nazvana *Rossijskaja imperija*. Zapadni dio (Galicijska, Bukovyna i Zakarpattja) potpao je pod vlast Austrijske monarhije (Micik, Bažan i Vlasov 2005, 186–187).

Uvjeti razvoja kulture i književnosti na prostoru Ukrajine 18. stoljeća bili su izričito nepovoljni za uključivanje u europske trendove, što je uostalom

bilo općom pojavom: cijelo stoljeće bilo je obilježeno produblivanjem neravnomyernosti u razvoju svjetske književnosti. Međutim dominirajuće prosvjetiteljske tendencije imale su određenu zajedničku komponentu razvoja. U ukrajinskoj književnosti postupno se odvija slabljenje srednjovjekovnih normi, odstupanje od jezičnih stega (sakralni jezik), konfesijskih stega (dominiranje crkve), jača težnja prema znanju građanskoga sadržaja. Te i druge osobine prosvjetiteljstva uvjetovale su razvoj književnosti s određenim zakonitostima koje se očituju u hrvatskoj i ukrajinskoj književnosti. Ukrajinska kultura i književnost s početka 18. stoljeća nastavlja barokne tradicije središtima kojih su bili Kijev i Lavov s prosvjetnim ustanovama kao što je Kyjevo-Mogylyans'ka akademija, školska središta u drugim mjestima kao što su Černygyv, Harkiv, Perejaslav u podruskoj Ukrajini ili Studium Ruthenum pri Sveučilištu u Lavovu, sjemeništa i kolegiji u gradovima podaustrijske Ukrajine kao Lavov, Ternopolj, Mukačiv, Užgorod i drugi. Velikoruski imperijski diskurs širio se kroz zabrane nacionalnoga jezika, što je bilo dominantom ruskoga antiukrajinizma (Paščenko 2010), dok se 1721. izrazio u odluci da u Ukrajini zaustavi tisak knjiga na tadašnjem knjiškom jeziku – crkvenoslavenski rus'ko-ukrajinske redakcije – čime je sprječavana bilo kakva razlika u odnosu na ruske norme. Barokna književna tradicija nastavlja se u žanrovskim izražajima pjesništva, dramske književnosti, prozi polemičkoga ili povijesnoga sadržaja. Međutim klasicistički kriteriji postupno potiskuju barokne norme, što se vidi u normama poetike koju je predavao Feofan Prokopovyč u Kijevskoj akademiji.

3. Kačić i ukrajinska povijesna proza

Uz inovacije nastavljala se tradicija povijesnoga žanra povezanog s burnim događajima ponajprije kroz kozačke ljetopise s prikazom oslobodilačkih ratova na čelu s Bogdanom Hmeljnyč'kym. Uz pisanu književnost razvija se usmena, epske forme poput *dume* koja oslikava ratne događaje i što nerijetko postaje izvor piscima. Značaj povijesne literature potvrđuje krajem 18. stoljeća nastali spomenik povijesne književnosti *Povijest Rusov*, objavljena zbog niza razloga anonimno, a koja prikazuje povijesne događaje u Ukrajini od starina do sredine 1769, s posebnom pozornošću na ratove s Poljskom koje je predvodio get'man Hmeljnyč'kyj. Pjesništvo, dosta razvijeno u baroknom razdoblju, nastavlja živjeti u različitim stilskim izražajima i sadržajima. Vidljive uspjehe dosegla je dramska tradicija koja je nastala u baroknom razdoblju poput školske drame. Na kraju te pjesničke kulture

Ukrajine 18. stoljeća istaknuti je filozof Grygorij Skovoroda koji je pisao na jeziku knjiške tradicije, dakle distancirane od pučkoga jezika, mada je *prosta rus'ka mova* neumitno upadala u tekstove pisaca. Novu književnost na pučkom jeziku započinje Ivan Kotljarevs'kyj poemom *Enejida* (1798).

Određene srodnosti u razvoju ukrajinske književnosti očituju se u književnostima drugih slavenskih sredina, bez obzira na različitost društveno-kulturnih uvjeta stvaralaštva. Na primjeru hrvatske književnosti vidimo neujednačenost takvih okolnosti: ako je dubrovačka književnost nastajala u ozračju tradicionalne neovisnosti, pisac kontinentalne Hrvatske suočavao se s problemom podređenosti Habsburzima, gdje je sudbina urotnika Zrinskog i Frankopana srodna sudbini anatemiziranoga Mazepe. Općom je bila predodžba o ugroženosti od strane Osmanlija. Zato intelektualci i nadalje imaju o ideji oslobođenja, što je zbližavalo hrvatsku književnost s ukrajinskom. Srodno ukrajinskim piscima 18. stoljeća koji su nastavljali baroknu tradiciju, hrvatski pisci u nizu osobitosti imaju nemalo srodnosti s ukrajinskima.

Andrija Kačić Miošić snažnim patosom rodoljublja, posebice izraženim u djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskog*, posebno je zanimljiv za komparaciju. Istraživanje života i djela Andrije Kačića Miošića, profesora Stipe Botice, potiče na usporedbu s ukrajinskom književnošću. Monografska istraživanja stvaralaštva Kačića S. Botice i analiza stvaralaštva Ivana Kotljarevs'kog, ukrajinskoga akademika J. Nahlika, upućuju na niz analogija u stvaralaštvu dva značajna pisca hrvatske i ukrajinske književnosti 18. stoljeća. Metode i rezultati proučavanja kod ukrajinskog i hrvatskog istraživača u određenoj su mjeri srodni što pruža mogućnost izdvajanja određenih analogija i osobina u djelima Kačića i tekstovima ukrajinske književnosti – kozačkih ljetopisa, *Povijesti Rusov*, Skovorode, Kotljarevs'kog. Prateći analitičke metode i zaključke tih istraživača, izdvojiti ćemo neke zajedničke osobitosti koje se izražavaju u nizu karakteristika, posebice u motivskom sustavu nastanka djela, aktualiziranju povijesnoga faktora, stilskim izražajima, povezanošću s narodnom tradicijom, značenjem pisaca u književnoj povijesti i druge.

Kačić Miošić i ukrajinski pisci, od autora kozačkih ljetopisa do Kotljarevs'kog, srodni su ponajprije rodoljubnim idejama koje izražavaju u okolnostima sličnim na jednoj i drugoj strani – traganjem za idealom slobode, neovisnosti. Potporu idealu vide u povijesnom faktoru, koji posjeduju zahvaljujući bogatoj naobrazbi. Pripadnost autorâ – Kačića i ukrajinskih pisaca – visokonaobraženim staležima zakonitost je koja je donosila bogatu erudiciju, najprije poznavanje povijesti što je pružalo školovanje. Kačić je intelektualac visoke erudicije (Botica 1999, 11–16), ukrajinski autori povezani

su s Kyjevo-Mogyljans'kom akademijom (od pisaca kozačke administracije do Skovorode, autora *Povijesti Rusov* i Kotljarevs'kog). Iz tradicije široke naobrazbe i domaće kulture potiču glavne idejne osobine stvaralaštva ukrajinskih i hrvatskih pisaca. Usmjerenost na povijesni faktor osobina je koja najviše zbližava Kačića s ukrajinskom književnošću, koja je od srednjovjekovlja do baroka, uz 18. stoljeće, prožeta aktualiziranjem povijesti – kao nastavak srednjovjekovne tradicije koja se barokizira ili nastaje kao nova, naslanjajući se na srednjovjekovne literarne tradicije. Ljetopis je glavni žanr koji razvija u prvome planu ne estetsko već povijesno-publicističko mišljenje (Naenko 2012, 169). Povijesna proza je izražena u, glede naziva, specifičnom žanru kozačkih ljetopisa (*козацькі літопису*) koji su prema umjetničkoj razini prezentirani poznatim imenima kao Samovydec', Grygorij Grabjanka, Samijlo Velyčko, a taj žanr zaokružuje djelo anonimnoga autora 18. stoljeća *Povijest Rusov*. Nastali uglavnom u 17. stoljeću, kozački su ljetopisi obilježeni patosom predočavanja minuloga kao slavne prošlosti, nedavnih događaja s naglaskom na rodoljubni sadržaj upućen društvu suočenom s nužnošću otpora poljskoj ekspanziji. Govori se ponajviše o razdoblju prije pripajanja Ukrajine Moskovskome carstvu, dakle o slavnim pohodima get'mana Bogdana na Poljsku. Aktualiziranje povijesti izazvano je nužnošću utvrđivanja nacionalnog identiteta u kojem je srednjovjekovno razdoblje predočeno kao sastavni dio sadašnjosti: kozaštvo je nastavljatelj ratnih pobjeda Rus'ke kneževine iz doba Kijeva. Pripojenje Moskovijske od druge polovice 17. stoljeća donosi prva teška razočarenja u traženom i nepotvrđenom savezništvu ravnopravnih, kako se vidio taj savez. Zato se naglašava nacionalno dostojanstvo kozačke državnosti na čelu s get'manima. Nadalje, s porastom razočarenja u Moskovijskoj i njezina cara uzdiže se ideja osamostaljivanja kulminacijom koje se stvara kult get'mana Mazepe kao heroja slobodarskih težnji prema neovisnosti i žrtve, brutalno pregažene premoćnim carstvom koje od 1721. imenom Rossija (grčki naziv zemlje Rus') simbolizira pobjedu nad Kijevskom državom. Ime Rus' oduzeto je nositelju tog imena koje je iskonski pripadalo Kijevskoj državi kad Moskovijska, a kamoli Peterburg, nisu ni postojali. Zato je zadnji akord ukrajinske historiografske proze obilježen naglašenim imenom kao povijest *Rusov* odnosno Rus'kih u smislu Ukrajinaca.

Politička angažiranost obvezni je dio ukrajinske povijesne proze baroknoga doba koja je istovremeno obilježena poetskim nadahnućem. Kronološki raspon povijesne proze obuhvaća dva stoljeća – od kozačkih ljetopisa do *Povijesti Rusov* – i podudara se s povijesnim kontekstom nastanka Kačićeva *Razgovora*. Srodan je stav hrvatskog i anonimnog ukrajinskog

autora prema izvorima - od nacionalnih (srednjovjekovni ljetopisi, epsko pjesništvo) preko inozemnih povijesnih spisa i sve do aktualnih domaćih svjedočenja. Karakteristično je da uz izraženu nacionalnu osebnost, neki su ukrajinski autori, srodno hrvatskima, prožeti težnjom prema zajedništvu s drugim slavenskim narodima, što se izražava u moskvocentrizmu. Takvim idealiziranjem obilježen je *Litopys Samovydcja (Ljetopis Svjedoka)*. Orijentiranje na Moskoviju predstavljalo je odjek mitske predodžbe o imaginarnom branitelju Moskovije o kojoj je znanje bilo prilično maglovito. Hrvatski jugoslavizam u formi idealnoga zajedništva južnih Slavena ima svoju paralelu u ukrajinskome mitu o Moskvi koji je doživio političku kulminaciju u stavu Bogdana Hmeljnyc'kog prema moskovskome caru. Srodno hrvatskim iluzijama o južnoslavenskom, odnosno kršćanskome zajedništvu pred vanjskom ugrozom, ponajprije osmanlijskom, ukrajinski povjesničari doživljavali su Moskoviju kao mogućeg saveznika u otporu poljskom pritisku, što je jačalo idealizam o pravoslavnom, odnosno rus'ko-moskovskom povezivanju u kojem je osim konfesionalnoga faktora djelovao i mit o etničkoj srodnosti kao ukrajinska Rus' i moskovska Rossija, koja je uz to svojatala i staroukrajinsko ime Rus'.

Poetska tonalnost u predočavanju povijesnih događaja posebice je izražena kod Grygorija Grabjanke (†1737). Školovao se na čuvenoj Kyjevo-Mogylyans'koj akademiji, nastavio je u kozačkoj vojsci gdje je imao visoke dužnosti, bio je sudionik ukrajinskog izaslanstva u Peterburgu tražeći od Petra Prvoga veća prava za get'mansku vlast zbog čega je dospio u vojni zatvor iz kojeg je oslobođen tek poslije smrti cara-ukrajinomrca. Nastavio je sudjelovati u oslobodilačkim ratovima Ukrajine na Krimu gdje je ranjen i podlegao ranama. Poznat je kao autor povijesnih djela obilježenih slavljenjem oslobodilačkih ratova prikazivanih pjesničkim nadahnućem, posebice u tekstu imenovanom *Litopys Grabjanky*. U metodi prikaza prošlosti nije se uvijek držao nužnosti da bude egzaktn, već je težio mitologiziranju, koristeći legende, prikaze - ponajprije zbog herojskoga sadržaja. Stil djela obilježen je baroknim ozračjem izraženim u dinamičnim, dramatičnim redanjima slika, u epskoj širini s težnjom prema visokom stilu baroknog epa. Uz pisane izvore autor koristi usmenoknjiževna tumačenja, elemente, određene stilske zahvate iz bogate epske tradicije poznate kao *dume*. Poinmanjem povijesti kao značajnoga čimbenika u rješavanju aktualnih problema, ponajprije prikaza nacionalne individualnosti, utvrđivanja neovisnosti, blizak je Kačiću. Srodno hrvatskome pjesniku, ukrajinski ljetopisac veliča nacionalne heroje gdje je središnja osoba Bogdan Hmeljnyc'kyj, oslikan prikazivanjem niza bitaka s poljskom vojskom, kao epski junak. Pisac je

svjetonazorski imao, slično Kačiću, viziju rješenja nacionalne problematike – slavensko zajedništvo: autonomnost uz savezništvo s Moskovskim carem. Sličnost mišljenja ukrajinskih i hrvatskih zagovornika samostalnosti slavenskih naroda uz druženje s Moskovijom potvrđuje i vizija statusa Ukrajine u međuslavenskim odnosima, kako je to konstruirao Juraj Križanić. Hrvatski pisac rješenje vidi u savezništvu s carem, zahtijevajući od strane cara obvezno poštovanje prava i samostalnosti kozaka. Ideju ravnopravnoga statusa Ukrajinaca s drugim narodima, pa tako i s Moskovijom, kozački povjesničar Grabjanka snažno uzdiže, ne poznavajući Križanića koji je nestao u Sibiru, odnosno pao je najvjerojatnije u redovima kozačkih postrojbi koje su 1683. branile Beč od osmanlijskih osvajača (Paščenko 2015a). Slično Kačićevoj apologiji južnoslavenskog konsolidiranja, Grabjanka je uvjeren u nužnost ukrajinskog zajedništva s moskovskim carem; odstupanje od te norme, koja se kršila već narednim get'manima koji su se ubrzo uvjerali u neadekvatnost cara glede traženog ravnopravnog statusa, tumačio je kao negativni učinak. Međutim naglašena apologija Moskve od strane ukrajinskog rodoljuba izazivala je sumnju kod povjesničara književnosti. Budući da original teksta Grabjanke, uz mnogobrojne spise, nije očuvan, izražena je pretpostavka o cenzuriranju djela od strane imperijalnih „urednika” s ideološkim ciljem da proglase podređenost kozačke Ukrajine ruskome carstvu kao političku normu (Naenko 2012, 173). Srodan je Grabjanka s Kačićem i u stavu prema izvorima rekonstruiranja povijesti, gdje je osim domaćih izvora snažno izražena historijska građa europskih autora – poljskih, njemačkih i drugih, što je bila norma baroknog polihistorstva. Kao i *Razgovor* Kačića, Grabjankin *Ljetopis* bio je popularan, što potvrđuje blizu pola stotine prijepisa koji su se širili u javnosti.

Poetiziranje u proznom prikazu povijesti karakteristično za stil Kačića i Grabjanke, kod drugoga poznatog ‚povjesničara’ Samijla Velyčka (1670–1728) usmjereno je prema publicističkoj tonalnosti koja je odgovarala općem raspoloženju izazvanom pobjedama kozačkih snaga na čelu s Bogdanom Hmeljnc’kim u ratnim sukobima s Poljskom (isto, 173). Tipološki Velyčko je predstavljao karakterističan lik intelektualca baroknoga doba: studiranje, vjerojatno u Kyjivo-Mogyljans’koj akademiji, služba u vrhu kozačke vojne administracije, sudjelovanje u ratnim pohodima početka 18. stoljeća. Na temelju vlastitih doživljaja, uz adekvatnu naobrazbu stvorio je *Skazanije o vojne kozackoj s poljakami...* napisano, kako se pretpostavlja, 20-ih godina 18. stoljeća kao pripovijest o povijesnim događajima u Ukrajini od 1648, dakle doba ratova Hmeljnc’kog do 1700, doba uzdizanja get’mana Mazepe. Žanrovski se ubraja u kozačke ljetopise, ali djelo nije tradicionalna

povijesna kronika, već je prožeto rodoljubnim raspoloženjima na što upućuje naziv - *Skazanije* o nacionalnoj povijesti. Djelo predstavlja slikovito osmišljanje različitih izvora - od autentičnih do žanrovskih stiliziranja s ciljem predočavanja veličanstvene panorame kozačkoga doba. U nazivu s početnim leksemom *Skazanije* osim tradicionalnoga žanra barokne oratorske proze (*kazanja*) očituje se težnja prema epskom prikazu, stvaranju veličanstvene panorame, slično slikarskim platnima bitaka koje su ukrašavale dvorce barokne Europe. Takvu pjesničku bitku naslikao je u svom epskome platnu Ivan Gundulić, slaveći slavenske pobjede nad Osmanlijama, doduše na ukrajinskim terenima - kod tvrđave Hotyn (Bukovyna). Mada je prema sadržaju historiografski tekst, djelo Velyčka kasnije se doživljavalo kao beletrističko. Popularnost Velyčka - pjesnika kozaštva - bila je velika kod tadašnje čitalačke publike. I taj ukrajinski autor također predstavlja određenu paralelu Kačićevu *Razgovoru ugodnom*, između ostalog osobinama jezika koji, osim normativnoga knjiškog, izražava i težnju prema pučkome, u čemu se naslućivao nagovještaj predromantičarskog usmjerenja prema takvom izražaju.

Kulminaciju historizma ukrajinske povijesne proze 18. stoljeća predstavljalo je djelo *Povijest Rusov* odnosno povijest Ukrajinaca s njihovim izvornim imenom - rus'ki ljudi. Djelo predstavlja istaknuti spomenik ukrajinske povijesne proze gdje je povijesni faktor značajan argument i način deklariranja aktualnih ideala i problema sadašnjosti. U kontekstu opće povijesne proze djelo je tipološki istovjetno općim tendencijama - retrospekcija minuloga od nastanka Slavena do 1769. godine. Kao i neka druga djela književne kulture ukrajinskog baroka, postaje poznato u narednom 19. stoljeću odnosno njegovim počecima, posebice zahvaljujući razvoju slavistike. Pretpostavlja se da je nastalo početkom 1790-ih, a s otkrićem rukopisa širilo se u prepisanim kopijama da bi ga objavio 1846. jedan od vodećih slavista Rusije ukrajinskog podrijetla Osyp Bodjans'kyj, koji je prema tadašnjim tendencijama radio na stvaranju slavistike na sveučilištu u Moskvi. Rukopis je ispočetka objavljen kao djelo Grygorija Konys'kog, rektora Kyjivo-Mogylyans'ke akademije, ime kojeg je stajalo na nekim najranijim spisima, ali je kasnije njegovo autorstvo bilo osporavano. Djelo je definirano u povijesti ukrajinske književnosti kao tekst anonimnoga autora, u različitim pretpostavkama o autorstvu dominira stav da se radi o piscu iz kruga ukrajinskih intelektualaca druge polovice 18. stoljeća vezanih za Kyjivo-Mogylyans'ku akademiju. Naziv podrazumijeva prikaz povijesti Ukrajine koja je u srednjem vijeku imenovana Rus', a u vrijeme nastanka djela imenovana kao Mala Rus', što je izraženo u naslovu *Istorija Rusov ili Maloj Rossiji*. Vremenski raspon prikazanih događaja

polazi od najstarijih vremena, predočenih ukratko do vremena nastanka, obilježenog ulaženjem Rusije preko Ukrajine do Krima u rusko-turskom ratu 1768-1774. godine. Početak sadrži još od staroukrajinske srednjovjekovne ljetopisne književnosti karakteristično spominjanje podrijetla Slavena od Jafeta s obilježavanjem slavenske pradomovine. Slijedi sažeti prikaz srednjovjekovnog doba Kijevske države, odnosno Rus'ke zemlje kako je imenuje Nestor u ljetopisu 11. stoljeća, uz spominjanje velikih kneževa. Tatarska navala je prikazana kao teško zlo koje je ponukalo traganje za savezništvom s velikom kneževinom Litvanskom u čemu je Ukrajina-Rus' i dalje bila neovisna. Poslije ujedinjenja Litve s Poljskom ukrajinska povijest prikazana je kroz vladanja get'mana uz otpor Osmanlijama, kroz pohode na Krim kao tatarsko središte, gdje su zaporoški kozaci posebice slavni po svojem junaštvu. Grkokatolička unija 1596. procjenjuje se kritički zbog nastaloga rascjepa u ukrajinskom društvu. Najviše pozornosti posvećeno je oslobodilačkoj borbi na čelu s Bogdanom Hmeljnyč'kym koja je dovela do traganja za savezništvom s Moskovskim carem. Prikazano je razmimoilaženje u stavu prema tom aktu koji nije dobio odobrenje od strane dijela kozačke elite. Od tog savezništva kozaci su očekivali ravnopravno partnerstvo koje se i nadalje očekuje kao *ravni s ravnim i slobodni sa slobodnim*, ali je u stvarnosti donijelo moskovske običaje, porobljavanje kmetstva kao vlasništva zemljoposjednika, što nije karakteristično za ukrajinsku svijest i mentalitet. Tiranija Moskovskoga carstva tuđa je slobodoljubivim Ukrajincima, što ispunjava djelo kao idejna dominantna: protest protiv monarhizma, kmetstva; osuđena je antiukrajinska politika Petra Prvog koji je srušio slobodarske težnje get'mana Mazepe. S obzirom na anatemu kojoj je ruska vlada kroz Crkvu predala get'mana, ukrajinski politički ideali izražavaju se kroz lik jednoga od get'mana koji je predočen kao glasnogovornik ukrajinske kozačke elite. Na kraju su prikazani brojni prevrati u carskim dvorcima Rusije, što se odražavalo i na položaj Ukrajine. Prema kriteriju točnosti prikaza povijesnih događaja djelo je bliže tipu umjetničkih osmišljanja prošlosti nego egzaktna kronika, dakle više teži umjetničkom nego znanstvenom cilju. Autor je očigledno imao na umu ponajprije velikoruski adresat i zato je težio pisati na tadašnjem ruskom jeziku koji obiluje ukrajinizmima, što je karakteristično za stanje ruskoga jezika kod ukrajinskih pisaca (Lukičin 2000, 123-125). Nastalo u drugoj polovici 18. stoljeća, djelo predstavlja vrhunac historiografskoga žanra, zajedno sa stvaralaštvom kraja tog razdoblja koje predstavlja Grygorij Skovoroda.

Uspoređujući s idejama Kačića, opažamo srodnost u početnim prikazima slavenstva gdje se očituje ukrajinski barokni slavizam, idejno blizak hrvatskom - o pradavnim korijenima Slavena i njihovoj sveprisutnosti, o

genetskoj povezanosti Slavena s prethodnim etnijama - od Skita i nadalje, što je srodno predodžbama hrvatskih pisaca s izražajima slavizma od renesansnih, preko baroknih - sve do Kačića. Dakle ukrajinski su pisci u osmišljanju slavenske povijesti bliski hrvatskima, ali taj mit će se postupno gasiti u ukrajinskom društvu, zbog sudaranja upravo sa slavenskim državama koje posežu za ukrajinskom neovisnošću - od Poljske do Moskovijske, odnosno Rusije. Ukrajinski slavizam izražen u *Povijesti* nastavlja se dalje u uvjerenjima Kyrilo-Mefodijevskoga bratstva (1845) kao izraz romantičarskoga slavizma s kasnijim odjecima u djelima nekih pisaca na rubu romantizma i realizma. Značajno je da se u naslovu koristi ime *Rus'*, *Rusi* što se odnosi na Ukrajinu, ovdje službeno imenovanu Mala Rus', čime je izražena pripadnost tog imena upravo ukrajinskom prostoru i narodu s naglaskom na nužnosti da taj narod poštuju oni koji su preuzeli to ime, dakle - Rossija (o imenu Rus' v. Paščenko 2013, 19-21).

Kao što je Kačić Miošić podrazumijevao čitateljstvo kao široki auditorij, autor *Povijesti* bio je svjestan da je njegov čitatelj ne samo onaj u Rossiji, već iz šire Ukrajine; djelo je posebno naglašavalo nacionalnu povijest koja se zaboravljala. Publicistički patos temelji se na kritičnom stavu prema onome što će predstavljati kanon ruske ideologije - stav prema aktu Bogdana Hmeljnyc'kog o primanju 1654. protektorata Moskovskoga cara. Kritička ocjena vjere Bogdana u Moskvu je imala odjeka - ukrajinski romantizam se temeljio na povijesnim vizijama toga djela koje je u kasnijim razdobljima velikodržavne ideologije izazivalo zlobne napade ruske carističke historiografije, etiketiranja djela od strane sovjetske ideologije kao izraza ukrajinskog buržoaskog nacionalizma, uz zabrane i prešućivanja djela u sovjetsko doba. Ono što je predstavljalo metodu prikaza - glorificiranje viteštva get'mana, srodno Kačićevom oslikavanju kraljeva i junaka, sovjetska ideologija imenovala je ignoriranjem klasne borbe i slično (Naenko 2012, 180-181). Između ostalog autor prikazuje neminovnost negativne posljedice koje je imalo orijentiranje na Moskvu odnosno Peterburg od strane ukrajinskih get'mana od Bogdana do Mazepe jer ruski car donosi despotiju, kažnjava narod zvjerstvima i slično, ustvrđuje anonimni autor *Povijesti*. Zato je ukrajinski autor opravdavao Mazepe usuprot anatemi od strane ruske Crkve.

Historizam, aktualiziranje povijesnih događaja kao idejna, tematska dominantna koja ujedinjuje ukrajinsku i hrvatsku književnost, bio je izazvan sličnim aktualnim problemima suvremenosti. Prošlost kod Kačića argument je za veličanje *naroda slovinskog*, slično autoru *Povijesti Rusov*. *Razgovor ugodni* hrvatski i *razgovor povijesni* ukrajinski s Velikorusijom pojavili su se s aluzijom na sadašnjost, pogled u prošlost izazvan je stanjem u suvremenosti

i nadom za budućnost. Povijesna memorija značajna je kao rekonstrukcija prošlosti s apelom na suvremenost. Kao što je Kačiću prethodila tradicija hrvatskog historizma uz neumitni slavizam, ukrajinski pisci baroknog doba i prosvjetiteljstva sve do Kotljarevs'kog i predromantizma nastavljali su davniju tradiciju. Kačićev historizam predstavljao je nastavak starinskog oblika kronike (Botica 2013, 32), ukrajinska književnost nastavljala je tradiciju ljetopisa od srednjovjekovne do barokne kronike, prosvjetiteljskog prosvjećivanja znanjem u *Povijesti Rusov*. Hrvatska tradicija izrasta na *gruntu* bogate domaće povijesti, ukrajinska proizlazi iz vlastitog srednjovjekovlja, gdje ime *Rus'ka zemlja* (Nestor, 11. stoljeće) i *Povijest Rusov* s kraja 18. stoljeća simboliziraju takvu genetiku. Historizam ukrajinske književnosti postbaroknoga doba imao je duboke korijene u baroknoj književnoj kulturi koja je izrastala iz prethodne srednjovjekovne tradicije. Povezanost je izražena u žanru – ljetopisu – koji nastavlja funkcionirati kao kozački ljetopisi, u tome da pisci 17. stoljeća svjesno imenuju svoja djela upravo istim žanrom *Litopys* Samijla Velyčka, *Litopys* Samovydcja. To je važna potvrda svjetonazora, uvjerenja o pripadnosti srednjovjekovne književnosti kozačkom razdoblju – baroknom koje se temelji na srednjovjekovlju, ali moderniziranom novim stilskim osobinama – unošenjem pravoslaviziranih baroknih elemenata zapadnog podrijetla. Ukrajinska barokna kultura nastupala je kao direktna potvrda pripadnosti srednjovjekovlja nacionalnoj tradiciji, što će kasnije ruska velikodržavna ideologija svestrano osporavati – od rusificiranja carskim povjesničarima rus'ko-ukrajinske povijesti do sovjetske ideologije *bratskih naroda* ili suvremenih nastavljanja velikodržavne negacije svega ukrajinskog. Srodni su motivi obraćanja povijesnom faktoru neposredno u vremenu nastanka djela – *Razgovora ugodnog* ili *Povijesti Rusov*: oni su motivirani ponajprije političkim razlozima. Povijesni čimbenik kod oba pisca korišten je u sakraliziranju prošlosti kao potvrda nacionalnoga dostojanstva. Povijesni čimbenik bio je aktualan u kontekstu imperijskoga diskursa kao kontradiskurs. Kačić vodi svoj *Razgovor* s imaginarnim sugovornikom – narodom slavenskim, svojim narodom te vidi pred sobom također vanjskog adresata – monarhiju europsku ili imperij osmanlijski. Kod Ukrajinaca je srodno, ali nešto drukčije – kozački ljetopisi adresirani su domaćem pučanstvu, *Istorija Rusov* upućena je i domaćem i susjednom, Velikoruskom auditoriju s dokazivanjem vlastitog nacionalnog dostojanstva kroz povijesni rakurs. U odnosu prema izvorima, koje Botica izdvaja kao načela piščeva rada, značajan je idejni motiv. U načelima Kačićeva rada ističe se odnos prema izvorima, što u nizu pojmova zbližava hrvatskog pisca i nepoznatog autora *Povijesti Rusov* gdje je povijesni događaj značajan u prezentaciji nacionalnog oblika,

prikaza nacije u otporu velikoruskom hegemonizmu. Historizam ukrajinske književnosti, kroz nabranje prema kronikama podviga, slavni osobitosti, bitaka, značajnih događaja i drugih komponenata, karakterističan za ukrajinsku ljetopisnu tradiciju od Nestora, nastavlja živjeti u 18. stoljeću, zatim u stvaralaštvu romantičara, što ima svoje paralele u hrvatskom historizmu.

Međutim značajna idejna komponenta Kačića – slavizam – nema takvu opširnu ulogu kao u hrvatskoj tradiciji. U osnovi Kačićeva slavizma binarna je opozicija naši – njihovi, dobri – zli (Botica 1999, 26) koja se u prvom redu odnosi na otpor Osmanlijama, uz glorificiranje kršćanskih država kao saveznika, što ipak nije karakteristično za ukrajinsku situaciju. Uz slikanje *busurmana*, kako su se imenovali inovjerci – Tatara ili Turaka kao neprijatelja – ipak glavni je problem povezan s kršćanskim osvajačem – katoličkom Poljskom ili pravoslavnom Velikorusijom. Kod hrvatskog pisca na prvome je mjestu slovinski narod, vitezovi slovinski, države slovinske, jezik slovinski. Hrvatski slavizam izazvan je prirodom slaveno-neslavenskih odnosa, gdje je u okolnostima ugroženosti od strane tuđinaca slavenski faktor značajan argument i poticaj za konsolidiranje slavenskih naroda na južnoslavenskom prostoru i šire, s prikazom beskrajnosti slavenskog svijeta. Kačić nastavlja tradiciju prethodnika – od *Ljetopisa popa Dukljanina* i nadalje, preko Mavra Orbinija, Jurja Križanića do Pavla Vitezovića. Kačić nastupa kao predstavnik hrvatskog slavizma sredine 18. stoljeća, na rubu epoha – od baroknog do prosvjetiteljskog slavizma. Njegov je historizam povezan sa slavizmom kao svojevrsna norma hrvatskog slavizma. Izvorna baza slavenske teme kod Kačića više se komparira kroz historizam s anonimnim autorom *Povijesti Rusov*, gdje je ukrajinski slavizam, srodno Kačićevu *Razgovoru*, izražen binarno, apeliranjem prema slavenskom sugovorniku – nedavnoj Moskovi koja je preuzela ime Rus'. Počast slavenstvu je više kategorija elitnih krugova nego pučkih, što potvrđuje *Povijest Rusov* kao djelo upućeno naobraženom auditoriju. Autor *Povijesti* izražava pohvalu slavenstvu, doduše samo na početku što je tradicija ljetopisnoga žanra, kao nastavljanje tradicije barokne književnosti. Apologija slavenske solidarnosti izražena je u dijalogu-apelu prema susjednom slavenskom sugovorniku prema kojem se Ukrajina postavljala upravo u izražajima solidarnosti – od kyjevo-mogyljana s njihovim slobodnim darovima baroka – do Gogolja. Anonimni autor kraja 18. stoljeća izražavao je osudu i čuđenje agresivnom imperijskom stavu Peterburga prema Rus'-Ukrajini, naglašavajući povijesnim činjenicama zasluge svoje domovine. Imperijski diskurs utjecao je na svijest ukrajinskih intelektualaca koji su se oslobađali od idealiziranja slavenskog zajedništva upravo zbog agresivnoga faktora. Vjera u slavenstvo kao moguću humanu

komunikaciju ravnopravnih naroda živjet će u ukrajinskom romantizmu kod romantičara kijevskog Kyrylo-Mefodijevoga bratstva ili u pjesništvu Ševčenka. Međutim ukrajinski slavizam nije tako velik kao hrvatski, što je dobilo novi izraz kod Ševčenka s kojim hrvatski romantizam ima srodnost, ali i razliku glede kulta Rusije. Ukrajinsko društvo jednostavno nije imalo razloga čuvati kult slavenstva koji je imao mjesto u hrvatskoj društvenoj svijesti (Paščenko 2015b).

4. Kačić – Kotljarevs'kyj

U razdoblju kada je Kačić objavio svoj *Razgovor* Ukrajina je bila u teškom stanju, stisnuta između Poljske i Rusije, što se izrazilo u snažnom antipoljskom ustanku 1768. koji će kasnije postati temom za poemu Ševčenka *Gajdamaky* kao spjev o posljednjem svenarodnom ustanku. Katarina Druga, bojeći se kozaštva, uspjela je 1775. službeno likvidirati postojanje kozačke autonomije poznate pod imenom Zaporoz'ka Sič, što je značilo kraj fenomena kozačke neovisnosti. Ukrajina doživljava niz intervencija usmjerenih na likvidiranje crkvene, znanstvene, kulturne osebnosti sa zabranama jezika i usmjerenju na ruski jezik (Paščenko 2010, 43–48). Barokna tradicija se gasi mada će još dugo odjekivati u književnosti koja će težiti prema obnavljanju slobodarske zemlje koju je uobličila pojava Ivana Kotljarevs'kog (1769–1838). Njegova poema *Enejida* (1798) predstavljala je završetak stare književnosti i značila početak nove, ponajprije na narodnom jeziku jer prije su dominirali staroukrajinski, slavenoukrajinski, rus'ko-ukrajinski prost jezik i rosijski književni jezik. Prelazak na narodni jezik bio je živom potrebom u okolnostima ruskoga koloniziranja lijevoobalne Ukrajine kada je stara tradicija postala neučinkovita: s likvidiranjem kozačkoga doba nestajala je književna kultura, okosnicom novoga doba bio je puk što je simbolizirao i zadnji ustanak – Kolijivščyna. Sa zabranjivanjem staroukrajinske književnosti, jačanjem velikoruskoga diktata ukrajinskoj književnosti spremalo se ulijevanje u ruskogovornu produkciju. Grygorij Skovoroda uobličavao je model povezivanja ukrajinskog razgovornog, knjiškog i ruskog jezika, stvorivši tako vlastiti jezik koji se ipak nije ukorijenio u književnosti, zato se izlaz tražio u narodu, što je uobličio Kotljarevs'kyj – usmjerenjem prema živom pučkom jeziku. I prije Kotljarevs'kog narodni jezik osluškivao se u baroknoj književnosti. Međutim pisac se uspio maksimalno približiti čitatelju, izričito pučkim jezikom i formom osmišljavanja izvora pretvorio je antičku poemu u travestiju snažnim izražajima kulture smijeha. Pisac ukrajinizira

antički izvor - Vergilijevu *Enejdu* - obilato koristeći ne samo jezični već i etnografski faktor zbog čega je Dmytro Čyževs'kyj imenovao njegovu *Enejdu* ne samo prvim širokim rječnikom ukrajinskog jezika već i pravom enciklopedijom ukrajinske etnografije (Čiževs'kij 1994, 326). Zahvaljujući tome tekst je postao značajan spomenik nacionalnoga života, očuvao je niz arhaičkih rudimenata koji su s vremenom nestali iz uporabe (Nahlik 2015, 83). Folklorizam djela izrazio se u obilatome korištenju usmenoknjiževnih izvora, modela i stila, u čemu je ukrajinski pisac blizak hrvatskom pjesniku - Kačiću Miošiću. Međutim za razliku od Kačića koji usmene pjesme koristi kao sakralnu vrijednost, ukrajinski daje slobodu pučkome smijehu u čemu se izražavaju mentalne osobitosti čovjeka središnje Ukrajine - humor, prezentiran stvaralaštvom Kvitke, Gogolja, Ševčenka i drugih pisaca. Osim toga ukrajinski barok, blizak pučkoj tradiciji, pružao je srodni model uvođenja smijeha; slično i određene norme prosvjetiteljske književnosti, a također i nagovještaji predromantizma (Nahlik 2015, 127, 153).

Kotljarevs'kyj je bio vođen idejom preporoda slobodarskih tradicija, obnove slobodne i neovisne kozačke formacije, što je bilo idealom rodoljuba tadašnje Ukrajine pod Ruskom dominacijom i na čemu se temelji patos *Povijesti Rusov*, povijesnih tekstova pisaca početka 19. stoljeća, zatim i romantizma. Ako je Eneja, glavni Vergilijev lik, utjelovljivao ideju povezanosti latinske i trojanske tradicije, kod ukrajinskog pisca takve kontinuiranosti ne vidimo. Prema opažanju Eugena Nahlika, „Antička latinsko-trojanska situacija nije baš odgovarala suvremenom Kotljarevs'kome ukrajinsko-ruskome stanju jer su rusko-imperijski osvajači nametali sve svoje, ne ukrajinsko: zakone, jezik, crkvu, a pripojivši sebi iz doba kneževa etnonime Rus', rus'kyj i službeno uvevši pri Petru Prvome greciziranu varijantu Rosija, nametali su Ukrajincima nazive Malorosija, maloroski, Malorosi". Sve je upućivalo na zaključak da Kotljarevs'kyj nije dopuštao da bi Ukrajinci bili slični s Rusima u jeziku i pučko-religijskim obredima što bi značilo gubitak jezika, nacionalnog identiteta i takvo protivljenje pisac pokazuje u cjelokupnome svom stvaralaštvu. Govoreći o izgradnji nove Troje, ukrajinski pisac podrazumijeva Ukrajinu potlačenu ruskom imperijskom ekspanzijom (Nahlik 2015, 170) i ustvrđuje ideju stvaranja nove Troje utemeljenu na herojskim tradicijama. Uz dominirajući smijeh razvija se autorska sentenca kroz koju burleskno-travestijska poema dobiva prema kanonima prosvjetiteljstva moralno-poučnu težinu (isto, 289). Upravo kozačku slavu vidio je u poemi Kotljarevs'kog mladi Taras Ševčenko, koji je u *Kobzaru* svoju prvu posvetu prethodnicima uputio upravo Kotljarevs'kom i od kojega će krenuti u romantičarskome slavljenju kozaštva, ukrajinske ratobornosti - u žanr poeme (*Gajdamaky*).

Izričita vrijednost djela je i u jeziku kojim je Kotljarevs'kyj stvorio spomenik razgovornog jezika svog doba, većina govornih karakteristika njegova jezika postala je normom u novom književnom jeziku, dok je njegov stih značio prelazak versifikacije na silabo-toniku (Nahlik 2015, 312, 316). Uvođenjem narodnog jezika Kotljarevs'kyj je završavao prethodno razdoblje književnosti i predstavljao uvod u novo postupnim prelaskom ukrajinske književnosti od staroga prema novome, što se ostvarivalo kroz takve pojave kao što su pjesništvo Grygorija Skovorode i *Istorija Rusov. Enejida* Kotljarevs'kog, za razliku od prethodna dva književna fenomena, odlikovala se novim osobinama, ponajprije narodnim jezikom, orijentiranjem na puk kao glavnog recipijenta, stvaranjem nacionalnoga kolorita s ukrajinskim ozračjem, umjetničkim osobinama teksta. U političkom smislu poema je implicirala završetak doba kozaštva i početak traganja izlaza iz ruskog koloniziranja (isto, 352–353). Važnom se osobinom čini to što je nova ukrajinska književnost započela burleskno-travestijskim djelom, komediografskim žanrom, što je značilo neprihvatanje imperijalne svijesti, ismijavanje kolonizatora i demonstriralo vjeru, optimizam u izgradnji nove Ukrajine, a što će biti dominantom društveno-političke svijesti narednih dvaju stoljeća prožetih otporom imperijalnom diskursu.

U usporedbi sa slavizmom u hrvatskoj književnosti, Kotljarevs'kyj predstavlja primjer oslobođenosti od slaveno-slavenskih iluzija. Ako je hrvatski autor nadahnut slavenstvom, ukrajinski ne dijeli takva uvjerenja jer nije opterećen idealiziranjem slavenstva. Srodan Kačiću usmjerenjem prema pučkom recipijentu, on komunicira s pukom načinom koji je karakterističan za tamošnjeg običnog čovjeka – kroz humor, narodni smijeh. Koristeći narodnu tradiciju pisac parodira visoku književnost pretvarajući Vergilijevo djelo u karnevalski događaj uz travestiju. Hrvatska književnost i nadalje prebiva u začaranosti slavizmom što ukrajinska više ne poznaje, izražavajući konkretnu realnost slavizma kroz sudar s velikoruskom agresijom. Kačićev slavizam opravdan je prostorom događaja: polazeći od Dalmacije on širi svoj prostor na južnoslavenski i dalje – slovinski. Kotljarevs'kyj također polazi od zavičaja – Poltavščyna pripada središnjoj Ukrajini priznatoj kao plodni *grunt* u nastanku književnoga jezika iz kojeg će izrasti Ševčenko. U književnim izvorima Kotljarevs'kyj polazi od baroka s njegovim polihistoriskim izrazima, gdje je antička književnost predstavljala normu, ali on je nadgradio antičku osnovu bogatim korpusom narodne kulture. Kačić je krenuo od epske tradicije s panoramskim prikazom slavenstva, Kotljarevs'kyj koristi antiku kao bazu s aluzijom na cijelu Ukrajinu gdje je Ruski imperij nazočan implicitno kao fon događaja u Ukrajini koja je izgubila svoju prošlost kao

Troju i krenula je graditi novu. U tome se vidi stav kod oba pisca prema izvorima stvaralaštva gdje opažamo srodnost ili različitost. Izvori potiču iz bogate naobrazbe, iz književnih kanona, zatim usmene tradicije. Ako se autor *Povijesti Rusov* ugledao ponajprije na domaću tradiciju, kao i Kačić, Kotljarevs'kyj je krenuo od inozemnog izvora, pretvarajući ga u nacionalni. Povijesni Kačić temelji se na provjerenim izvorima najprije tiskane knjige, dakle prenositelj je istine koju čuvaju povijesni dokumenti (Botica 2003, 69), autor *Povijesti Rusov* daje sintezu svega postojećeg gdje je istinitost važna, Kotljarevs'kyj pretvara izvor u alegoriju – Eneja nastupa kao kozak koji je svjestan gubitka prošlosti, ali je optimističan u vjeri stvaranja nove Troje. *Razgovor ugodni* temelji se na hrvatskoj povijesnoj tradiciji uz sintezu inih, uključujući inozemne izvore, *Enejida* Kotljarevs'kog kreće se od inonacionalne tradicije – prema nacionalnome. Ako se Kačić obraća svome, rodnom povijesnom prostoru s junacima, herojima iz neposredne ili imaginarne prošlosti, Kotljarevs'kyj pojam *svoje* smatra implicitnom, sadržajnom okosnicom ukrajinskog pisca za razliku od hrvatskog – inonacionalnom – u mitu iz antičke prošlosti. Međutim on oblači antičke heroje u ukrajinsku nacionalnu formu – govornim izrazima, stilom, idejom. Kačićeva prošlost je južnoslavenska, kod ukrajinskog pisca slavenska je prošlost izražena alegorijski kao nestala Troja pa treba pronaći drugu. Kod Kačića otpor ugroženosti je konkretan – otpor Turcima, kod Kotljarevs'kog je skriven, to je protest onima koji proganjaju Eneju, ukrajinskog kozaka u njegovu traganju za budućnošću.

Naredni model izvora koji izdvaja Botica – utemeljen na povijesnim dokumentima – vidljiv je i u ukrajinskoj prozi od kozačkih ljetopisa do *Povijesti Rusov* gdje se ističu epizode veličanja pobjeda, čime je prožeta barokna književnost što je slično u hrvatskom i ukrajinskom slučaju. Kao i hrvatski autor, ukrajinski barokni kroničari ostvaruju prepjeve kroničarskih struktura, što se vidi sve do *Istoriji Rusov*, ali već nestaje kod Grygorija Skovorode. U odnosu prema izvoru kod Kačića je povijesna zbilja nadređena literarnoj, kod ukrajinskog – antičko djelo podređeno je ideji, gdje smijeh ruši model, osporava stroge klasicističke norme, dakle udaljava se od izvora. Kotljarevs'kyj stvara od izvora travestiju, kod Kačića konstatirana je nadređenost povijesne zbilje literarnoj (Botica 1999, 18).

Između drugih izvora posebice je izražena uloga usmenog pjesništva, gdje je usmena predaja jedan od značajnih Kačićevih izvora. Folklornost Kotljarevs'kog je u svestranom oblikovanju antičkog kroz bujanje pučkog, posebice epskoga spjeva, gdje *duma* daje panoramski prikaz ratnih događaja ili oslikava stanje čovjeka – od junaka do zarobljenika. Veličanje junaka

ispunjava epsku tradiciju i odjekuje u baroknom pjesništvu, što je karakteristično za književnost hrvatsku ili ukrajinsku. Važnost epske pjesme očita je kod oba pisca, Kotljarevs'kyj u nekim epizodama imitira stil ukrajinskih narodnih *duma*, dok je identificiranje Kačića s epskim pjevačem očigledno. Možemo govoriti o određenoj srodnosti u sistemu likova u djelima oba pisca. Prema opažanju Nahlika, funkcije osoba u *Enejidi* Kotljarevs'kog dijele se na one koje prolaze kroz cijelo djelo, zatim na djelomične i epizodične, a također na fabulne koje utječu na razvoj fabule, i na izvanfabulne, dakle koje ne utječu na fabulu.

Tipologija autora - Kačića i Kotljarevs'kog - također upućuje na istovjetnost: Kačić nastupa kao bard, Kotljarevs'kyj povezuje u sebi epskoga naratora s lirskim formama pučkoga pripovjedača (Nahlik 2015, 271), dosta popularnog u ukrajinskoj tradiciji, što svjedoči daljnji razvoj književnosti. Kao što su Kačić-pjesnik i povjesničar uzajamno povezani, slična je slika ukrajinskih autora gdje je historizam snažno prožet pjesničkim patosom. Kačić i Kotljarevs'kyj srodni su svjetonazorski ponajprije orijentiranjem na pučku tradiciju zbog čega su stekli široku popularnost, visoku čitanost u sredini kojoj su adresirali djela, a zatim i po svojoj ulozi u razvoju književnosti. Popularnost *Razgovora ugodnog* i *Enejide* temelji se na etičkoj osnovi, humanizam obojice pisaca jest srodan - Kačić se spustio na razinu običnog čovjeka (Botica 1999, 8), Kotljarevs'kyj apelira na običnog čovjeka. Ukrajinski i hrvatski autor, pripadajući intelektualnim staležima, bliski su svjesno izabranim stilskim oblikovanjem ideja. Srodnost je izričita u orijentiranju na pučku tradiciju: Kačić - na narodna vrela, Kotljarevs'kyj - na narodni smijeh.

Svakako ponajviše je srodna zasluga Kačića i Kotljarevs'kog u razvoju književnoga jezika. U stvaralaštvu Skovorode jezik baroka bio je pri kraju svoje funkcije - knjiški, odnosno sakralni, baziran na crkvenoslavenskom rus'ke redakcije. Književni jezik Rusije u 18. stoljeću, uz druge izvore, preuzima crkvenoslavenski iz ukrajinske književnosti pretvarajući ga u dio ruskog književnog jezika (Vinogradov 1934). Takvo je stanje postavljalo ukrajinski jezik u još veću podređenost novom ruskom književnom jeziku. Takvo je stanje presjekao Kotljarevs'kyj usmjerenjem prema pučkom jeziku. Kačićev književni jezik predstavljao je *pomno odabiran i odabran, domišljen i promišljen* leksikon (Botica 2003, 113), Kotljarevs'kyj svjesno ide na pučki kao protest jeziku prethodne književnosti.

Nije manja ni podudarnost u važnosti stvaralaštva oba pisca glede daljnje razvoja nacionalnih književnosti. Kačić je napisao tri djela među kojima je *Razgovor ugodni* od najveće važnosti, Kotljarevs'kyj je bio

pjesnik, dramaturg s djelom *Enejida* slične težine. Obojica pisaca pojavili su se kao nužna zakonitost u kritičnom trenutku nacionalne svijesti i zato zaključak Botice o značenju Kačića možemo prenijeti na stanje u ukrajinskoj književnosti: kao „što se Kačićovo djelo pojavilo u hrvatskoj književnosti u vremenu koje oskudijeva većim književnim proizvodima, da je on prva značajna pojava poslije velikana hrvatske barokne stilizacije” (isto, 409). Značenje Kotljarevs’kog je identično. Stoga se dogodilo začudno suglasje između autora, kolektivne svijesti i društvene stvarnosti (isto, 10). Definiciju Botice o Kačiću možemo primijeniti na Kotljarevs’koga jer obojica su nastupali kao vrsni poznavaoi „života i običaja, književnih i duhovnih konvencija i svoga vremena i općenito, odabrati gradivo, pronaći valjane izvore, izabrati dostojne aktere zbivanja, zamišljati prostorni i vremenski okvir, odrediti kompozicijsku i fabulnu shemu, ostvariti djelo” (isto). Kačić je predočio hrvatski svijet, Kotljarevs’kyj ukrajinski iz kojeg će nastati i Gogolj s njegovim groteskama, fantazijama i Ševčenko s njegovom fantastikom – kroz ukrajinski smijeh.

Povijest teksta također je posebna, kao i kod Kačića i kod Kotljarevs’kog cjelovita forma je specifična. Kao što je s Kačićem počeo hod naroda za knjigom (isto, 36), i Kotljarevs’kyj je započeo tradiciju uključenja naroda u knjigu. Izričita popularnost djela obojice pisaca u čitalačkoj sredini također je osobina koja približava dva umjetnika. Mada popularnost Kačića svjedoči da je hrvatski hod naroda za knjigom počeo nešto ranije nego u ukrajinskoj sredini koja će krenuti tim putem krajem 18. stoljeća, oba pisca iznenađuju sličnom snagom odjeka u pučkoj sredini. Kao što je Kačićeva knjiga bila čitana vrlo mnogo kao pučka zabava, u selima svih dijelova Hrvatske i drugdje gdje su živjeli Hrvati, Kotljarevs’kyj je živio u brojnim spisima, čitan, citiran po ukrajinskim selima i mjestima. Kao i Kačić kod Hrvata, Kotljarevs’kyj je u svoje vrijeme bio najčitaniji pisac, blizak puku. Samo formalno predstavljao je klasicizam, udaljen od jezika baroka, nastupao je kao predromantički pisac, a u biti originalan – upravo kroz usmene osobine, predstavljao je puk puku pučkim jezikom, slikom i naravima – tradicijom ukrajinskog smijeha koja će snažno prožeti svu ukrajinsku književnost – kroz stvaralaštvo Gogolja u ruskoj sredini, do Ševčenka i nadalje.

Literatura

- Botica, Stipe, prir. 1999. *Andrija Kačić Miošić. Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Vinkovci: Riječ.
- Botica, Stipe. 2003. *Andrija Kačić Miošić*. Zagreb: Školska knjiga, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Split: Zbornik „Kačić“.
- Čiževs'kij, Dmitro. 1994. *Історія української літератури*. Тернополь: Феміна.
- Denisjuk, Sergij P., ur. 2000. *Українська література у портретах і довідках. Давня література – література XIX століття*. Довідник. Кієв: „Либідь“.
- Історія Русовъ или Малої Россіи*. Сочиненіє Георгія Коніскаго, Архієпископа Бѣлорускаго. 1846. Москва: Въ Университетской Типографіи.
- Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lukićin, S. 2000. „Історія Русів“. У *Українська література у портретах і довідках. Давня література – література XIX століття*, ur. Sergij P. Denisjuk, 123–125. Кієв: „Либідь“.
- Micik, Ju. A., O. G. Važan i V. S. Vlasov. 2005. *Історія України*. Кієв: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія“.
- Mišanić, Oleksij Vasil'ovič, prir. 1983. *Українська література XVIII століття. Поетичні твори, драматичні твори, прозові твор.* Бібліотека української літератури. Кієв: Наукова думка.
- Naenko, Mihailo. 2012. *Художня літератури України. Від міфів до модерної реальності*. Кієв: „Просвіта“.
- Nahlik, Evgen. 2015. *Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст*. Національна академія наук України. Серія „Літературознавчі студії“. Випуск 21. Lavov: ДУ „Інститут Івана Франка“.
- Palij, Oleksandr. 2010. *Історія України*. Кієв: Стилос.
- Paščenko, Jevgenij. 2010. *Hrvatsko-ukrajinske književne poredbe*. Split: Književni krug.
- Paščenko, Jevgenij, ur. 2013. *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet. Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga)*. Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 10. Zagreb: Udruga hrvatskih ukrajinista.
- Paščenko, Jevgenij. 2015a. *Juraj Križanić i Ukrajina. Graditelji europske kršćanske unije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Paščenko, Jevgenij. 2015b. „Poema kao politički izraz: Ivan Mažuranić i Taras Ševčenko“. У *Komparativna povijest Hrvatske književnosti. Zbornik radova XVII. Poema u hrvatskoj književnosti: problem kontinuiteta*, ur. Cvijeta Pavlović, 93–107. Split: Književni krug; Zagreb: Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Skripnik, G., ur. 2007. *Українські народні думи*. Кієв: Національна Академія наук України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.
- Subtel'nij, Orest. 1991. *Україна. Історія*. Кієв: „Либідь“.
- Vinogradov, V. V. 1934. *Очерки по истории русского литературного языка XVII-XVIII вв.* Moskva.

UKRAINIAN PARALLELS IN THE WORK OF ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

Comparative Study of Ukrainian and Croatian Literature - one of the Tasks of Slavic Studies. Comparison of the *Discussion of the Pleasant People of the Slovene* by Kačić Miošić and the Ukrainian Literature of the 18th century points to a series of analogy in the socio-political context of the development of literature, the conceptual, stylistic features of the writers as well as some differences, especially in Slavic and Ukrainian realities.